

Vitafórum

Az örökbefogadásról

Ahogy a mitológiákban és a történelemben léteztek, napjainkban is vannak kitett vagy elárvult gyerekek, és ahogy azelőtt, ma is szükség van olyan emberekre, akik magukévá fogadva felnevelik őket. Ezt a vállalást ma nálunk örökbefogadásnak nevezik, és azért foglalkozunk vele, hogy a gyerekeknek és a szülőknek minél több öröme, a társadalomnak pedig haszna legyen belőle.

Tapasztalataink forrásai

A nevelési tanácsadók pszichológusainak az örökbefogadással kapcsolatos tapasztalatai két forrásból származnak. Egyrészt onnan, hogy több mint tíz éven át érvényben volt egy jogszabály, amely szerint minden egyes örökbefogadáskor kötelező pszichológiai szakvéleményt kérni a területileg illetékes nevelési tanácsadótól arra vonatkozóan, hogy az adott szülők alkalmasak-e örökbefogadásra. Így alkalmunk volt bepillantani az örökbefogadni szándékozók indítékaiba, abba, hogy milyen érzések és milyen elképzelések vezetnek egy házaspárt (olykor egy egyedülálló nőt, vagy egy családi háttérrel támogatott férjezetlen nőt) arra az elhatározásra, hogy örökbefogadjanak egy gyereket. Ez tapasztalataink egyik forrása. Másrészt sokszor találkozunk már megvalósult örökbefogadásokkal egy későbbi fázisban, amikor a gyerek már évek óta családban él. A szülők azért fordulnak a nevelési tanácsadóhoz úgy, ahogy a vérszerintiek is szokták, mert nevelési gondjuk van a gyerekekkel, és az esettel való foglalkozás során megtudjuk, hogy örökbefogadott gyerekről van szó. Így tapasztalataink vannak arról is, hogy milyen problémák fordulnak elő az örökbefogadott gyerekek nevelésében a későbbi évek során.

Hogy mikor és milyen feltételek mellett válik egy gyerek örökbeadhatóvá, és ki, milyen feltételek mellett válhat örökbefogadóvá, azt jogszabályok rögzítik. Ezek a jogszabályok az utolsó húsz évben többször változtak, módosultak. A jogi szabályozás változásai mellett azonban nem változtak az örökbefogadott gyerekek nevelésével kapcsolatos pszichológiai problémák. Részünkről nem térünk ki a jelenleg érvényben lévő jogi szabályozás előnyeire vagy hátrányaira, hanem kizárólag az örökbefogadás pszichológiai vonatkozásaival foglalkozunk.

Gyakorlatilag különböző az úgynevezett családi örökbefogadás és az állami gondozott gyerek örökbefogadása.

Az előbbi esetben történt valami a családban, ami maga után vonja egy (vagy több), a családhoz tartozó gyerek örökbefogadását. Leggyakoribb ilyen esemény egy olyan házasságkötés, amelyben az egyik fél gyermeket hoz a házasságba, és azt a gyereket a másik házasság fél örökbefogadja. Ritkábban az történik, hogy a vérszerinti szülő meghal, vagy esetleg alkalmatlanná válik a nevelésre, és ez indítja a testvérét, szülőjét, vagy más rokonát arra, hogy a gyermeket örökbefogadjon.

Állami gondozott gyerek örökbefogadásakor a hiányérzet, a vágy egy gyerek után vezet ahhoz a döntéshez, hogy keressenek maguknak örökbefogadható gyereket. Nevelőotthonból, újabban már a szülőágy mellől lehet gyerekekhez jutni. Többnyire 1-2 évig is kell rá várni,

ugyanis több az örökbefogadni kívánó szülő, mint az örökbeadható gyerek. Sajnos a fogyatékos, színesbőrű vagy 6 éven felüli gyerekek örökbefogadását nálunk igen-igen kevesen vállalják.

Az örökbefogadás pszichés problémái élesebben, erőteljesebben jelentkeznek az állami gondozott gyerek örökbefogadásánál, mint a családi örökbefogadásoknál.

Nem mindig sikerül...

A nevelési tanácsadóban sok olyan örökbefogadással találkozunk, ami csalódáshoz, kudarcokhoz/ esetleg csódhöz vezetett. Az örökbefogadott gyerekek nevelésének a buktatóiról az örökbeadó szervek, intézmények kevesebbet tudnak, mint azok, akik ezekkel a gyerekekkel a későbbiekben találkoznak.

Az örökbeadást követő 2-3 év általában idilli boldogságban telik mind a gyerek, mind a szülők számára. Mikor azonban a gyerek már iskolás lesz, gyakran jelentkeznek tanulási, magatartási problémák: nem figyel, nem tanul, nem tud, lusta, durva, agresszív, cseneget is. Serdülőkorban csúcsosodnak a bajok. Irreálissá válik a szakadék a gyerek vágyai és a teljesítőképessége között. Iskoláit nem, vagy alig tudja elvégezni. Miközben hírt és pénzt hozó pályákra készül (autóversenyző, operatőr, külkereskedő), fokozatosan kicsúszik előbb az oktatási rendszerből, majd a rendszeres munkavégzésből is. Anyagiakban felelőtlen: pénzt, értékeket tulajdonít el. Önző. Drága tárgyakat, eszközöket erőszakol ki a szüleitől, s ha megkapja, rövid idő után már nem érdekli, nem foglalkozik vele, mintha nem is maga a tárgy kellene neki, hanem inkább a személyéért hozott anyagi áldozat, hogy a szülői szeretet - bizonyítékát láthassa benne. Emberi kapcsolatai rövidéletűek és felszínesek. Vagy pedig rajong, tapad olyan kapcsolatban, amelyek a valóságban egészen mások, mint aminek ő átéli őket: egy jószívű tanárról, egy ismerős filmrendezőről, egy híres operaénekesről néhány kedves gesztus alapján mindjárt azt gondolja, hogy komoly áldozatokra lenne képes érte. Gyakori, hogy a szülők elkeseredettségükben, dühükben serdülőkorában vágják a fejéhez, amit addig titkoltak előtte, hogy nem is az ő gyerekük.

A titok nem tartható

Az örökbefogadás sikerességének kulcskérdése, hogy kezdettől fogva nyílt legyen, hogy ne legyen titok, hogy a szülők ne törekedjenek arra, hogy a gyerek abban a hiszemben éljen, akár csak átmenetileg is, hogy vér szerint tőlük származik.

Nem is lehet titokban tartani, hiszen mindig vannak emberek, akik tudják. Ha szűk is ezeknek az embereknek a köre, lassan akkor is kibővül, s előbb-utóbb lesz egy ismerős, egy rokon, egy gyerektárs, egy pedagógus, aki elszólja magát. Teszi ezt vagy azért, mert éppen megharagudott a gyerekre, vagy azért, mert nem is gondolt arra, hogy a gyerek talán nem tudja.

A legtöbb gyereknek vannak emlékei is korábbi életkörülményeiről, mert 1-2 évet töltött előzetesen csecsemőotthonban, vagy más környezetben. Naivitás lenne azt képzelni, hogy e régebbi élmények nyomtalanul eltűntek az emlékezetből.

A titok árt...

A titok nem tud olyanná lenni, mint ami nincs, hanem él és hat akkor is, amikor még nem robbant ki. Megzavarja a titkot tartó ember természetes viselkedését: néha hirtelen elhallgat,

elpirul, elkomorodik, mellébeszél, bizonyos témákat kerül. A gyerek finom érzékenységgel megérzi, hogy a szülő zavarban van, nem őszinte, és ez benne is zavarodottságot kelt. Amikor a gyerek rájön, hogy szülei becsapták, az jóvátehetetlen megrázkódtatás számára.

A titkot hordó ember kerüli azokat a helyzeteket, amelyekben leleplezéstől tarthat – ezért a titok fokozatosan el is szigetel, elmagányosít. Így a titokkal terhelt családoknak barátaik sincsenek, a gyerekeket is öntudatlanul visszatartják társaiktól.

A származás körüli titok' különösen ártalmas. A gyerek egészséges fejlődésének elengedhetetlen feltétele, hogy biztos támaszként érezze maga mellett a szülőt. Ha a szülő nem biztos, ha személye körül ködösítés van, akkor a szorongás válik a gyerek alapvető életérzésévé. Az erős szorongás vonja' maga után azokat a fejlődési zavarokat a gyerek érzelmi életében, értelmi teljesítőképességében és társas viselkedésében, amelyeket oly gyakran tapasztalunk örökbefogadott gyerekeknél.

Az örökbefogadott gyerekek szorongásainak fő forrása az, hogy kétségeik vannak, vajon „igaziak”-e az ő szülei. A titkolódzás csak táplálja a kétségeket. Megnyugtatóan elcsitítani őket csak a származás nyílt kezelése mellett lehet, s azzal a meggyőződéssel, hogy a felvállalt szülői szerep is „igazi”.

Súlyos félreértése a szülői funkciónak, ha azt gondoljuk, hogy a gyerek csak akkor lehet boldog, és mi csak akkor lehetünk igazi szülők, ha a gyerek vér szerint tőlünk származik. Nem a vérségi kapcsolatok, hanem a szeretet és a felelősségvállalás az, ami a szülői szerep betöltéséhez nélkülözhetetlen.

Nehéz megmondani...

A szülők részéről elég nagy ellenállást tapasztalunk az örökbefogadás nyílt vállalásával szemben. Indokok: „Nem akarom megfosztani a gyereket attól az örömtől, hogy neki is vannak szülei.” „Még kicsi, még nem értené meg. Majd ha elég nagy lesz, akkor megmondjuk.” „Ennek a gyereknek nem lehet megmondani, mert ez a gyerek olyan érzékeny.” A gyerek érdekeire hivatkoznak, valójában nekik maguknak esik nehezükre az igazságot megmondani.

Társadalmi értékítéletek is megnehezítik az örökbefogadás nyílt variálását. Nincs nálunk társadalmi megbecsülése az örökbefogadásnak; gyanakvással kezelik az emberek, vagy szánakoznak rajta.

Él a közgondolkodásban egy vérségi mítosz, amely szerint csak a vérségi kapcsolat az igazi, az értékes. Holott valójában a közös múlt, a közös jó és rossz élmények, a közös célok és érdekek ugyanúgy összekötik az embereket, mint a származási kapcsolatok. Lehet, hogy a nemzeti történelem is hozzájárul ahhoz, hogy milyen erősen tartja magát a vérségi mítosz egy országban. A mi viszonyainkkal ellentétesen az Amerikai Egyesült Államokban az örökbefogadás dicsőség, állampolgári érdem. Az állami szervek azt a nézetet képviselik, hogy a saját gyerek nevelése nem mentes az önzéstől, mert a szülő önmaga folytatását éli meg benne. Az igazi önzetlen szülőség a szülő nélkül maradt gyerek nevelésének felvállalása, és különösen értékes ez, ha a gyerek fogyatékos vagy színesbőrű.

A másik mítosz, hogy a gyermektelenség ségyen, mert nem is igazi nő, aki meddő, és nem is igazi férfi, aki terméketlen. Szexuálpszichológiai kutatások viszont azt tanúsítják, hogy a szexuális öröme és örömszerzésre való képesség független a termékenységtől. És vajon milyen értékes nőiességnek vagy férfiasságnak tekinthető sok értelmi fogyatékos dinasztia nemzedékről-nemzedékre folytatódó rendkívüli szaporasága? Valójában a gyors megtermékenyülés, a gondtalan terhesség és a könnyű szülés nem szexuális magasabb-

rendűség és nem érdem, hanem szerencse. Nem minden országban tartják a meddőséget szégyellnivalónak. Svédországban például az a szokás, hogy újsághirdetésen és ismerősöknek küldött értesítőkártyákon teszik közzé, hogy egy házaspár mikor, mennyi idős, milyen nevű gyereket fogadott örökbe. S hogy mennyire teljesértékű gyerekek tartják az örökbefogadottat, azt illusztrálja például az az eset, amikor egy Svédországban élő magyar házaspár két saját fiúgyermeke mellé örökbefogadott egy 6 éves kislányt, mert mindenáron akartak egy lányt is, inkább kockáztatták az idegen géneket, mint a gyerek nemét.

Sokszor az egyéni indítékok is gátjai a nyíltságnak. Akiknél az örökbefogadás indítéka a gyermek utáni őszinte vágy, azok fogékonyak az érzelmi problémákra, bele tudják élni magukat a gyerek helyzetébe, ezért a nyíltságtól való esetleges idegenkedésük viszonylag könnyen legyőzhető. Sokaknál azonban más indítékok működnek.

Gyakori, hogy a megromlott házasság helyrehozására szánt végső kísérlet az örökbefogadás. Azt remélik, hogy a gyereknevelés majd összebékíti és összetartja őket. Inkább kapni akarnak a gyerektől, mint adni neki.

Van, hogy olyan típusú emberek akarnak örökbefogadni, akik számára mindenben a látszat, a külvilágnak mutatott kép az elsődleges. A hivalkodó lakás, a legjobb autó és a rangos munkakör mellett fel akarnak mutatni egy mintaszerű gyereket is. Szerencsére, ha az ilyen emberek nem tudnak pont olyan gyereket kapni, amilyent akarnak – kékszemű, bodroshajú, tisztességes szülőktől való – „akkor inkább kutyát vesznek”.

Találkoztunk olyan asszonnyal, aki szexuális csökkentértékűség érzésétől szenvedett, s az volt az elképzelése, hogy majd kipárnázott hassal fog járni, mielőtt gyerek kerül a házhoz. Várható-e odaadás és megértés egy gyerek iránt valakitől, akinél az önmagáról keltett kép olyan elsőrendű fontosságú, hogy képes érte egy hosszú és nehéz színpadi szerepet is eljátszani a való életben?

Néha az örökbefogadandó gyerekek eszköz szerepet szánnak a családon belüli anyagi vagy egyéb viszályokban. Például egy gyermektelen, módos, idősebb asszony egy állami gondozott gyerek örökbefogadását találta ki jó megoldásnak arra, hogy saját fiatalabb testvérét kizárhassa az örökségből.

Azok szoktak a legerősebben ragaszkodni a vérszerinti leszármazás elhitetéséhez, akiket nem a természetes gyerekszeretet vezet az örökbefogadáshoz, hanem a dolog természetétől idegen érzés vagy elképzelés.

A hazugság felé tereli a szülőket az is, hogy a gyerekekben magában is dolgoznak erők az örökbefogadottság tudomásulvétele ellen. Azt szeretné, ha nem lenne igaz, ha ő is ugyanolyan gyereke lenne a szüleinek, mint a többi gyerek. Ha még frissek a csecsemőotthoni emlékei, igyekszik azokat gyorsan elfelejteni. Ha később tudja meg a valóságot, akkor első reakciója az, hogy nem hiszi el, mert nem akarja tudomásul venni. Kiszorítja a tudatából, elfojtja, erőszakkal elfelejti. De a kegyesnek vélt hazugság megbosszulj a magát, mert az elfojtott tudás dolgozik a gyerekekben a tudata alatt, és kóros tüneteket okozva tör a felszínre.

Hogyan mondjuk meg?

Gyakran az történik, hogy az orvosok, gondozónők, pszichológusok nyomására a szülők kényszeredetten, meggyőződés nélkül megmondják a gyerekeknek az igazságot, majd, mint aki jól végezte dolgát, a szőnyeg alá söpri – engedve saját ellenindítékainak és a gyerek ábrándjainak. „Ne gondoljunk rá” jelszóval kerülgetik, ködösítgetik a témát, fátylat borítanak rá. Ez gyakorlatilag olyan, mintha nem mondták volna meg.

A szőnyeg alá söprés folyamata követhető az alábbi történetben. Egy házaspár nevelőszülökként nevelt egy kislányt 3 éves korától. Egy év múlva lehetővé vált, hogy örökbe fogadják. A kötelező szakvéleményezés alkalmából ismertük meg őket. A kislány rajzolt a pszichológus szobájában, a szülők kinn ültek a váróban. A kislány minduntalan kérdezgette: „Nem mentek el az „anyukámék?” Majd kimondta: „Félek, hogy itthagynak”. Még emlékezett a csecsemőotthoni életére. Ez lökést adott az anyának ahhoz, hogy pótolja, amit eddig elmulasztott, és megtalálja az örökbefogadás közlésének egy-szerű, természetes formáját. Születésnap vendégségbe mentek éppen egy 3 éves kisfiúhoz, amikor az anya azt mondta: „Te ugyanannyi éves voltál, amikor elhoztunk a csecsemőotthonból, mint most a Szabi.” – „Akkor születünk?” – „Már előbb születél, de mi azóta nem hagyjuk el egymást soha.” Ragyogva mesélte el az anya ezt a párbeszédet, és mi nagyon örültünk, hogy jó ügy kezdődik. Hamarosan azonban letértek a megkezdett útról és itt is beindult a szőnyeg alá Söprés gépezete. Másodikos volt a kislány, amikor az apa felháborodottan panaszkolta, hogy a tanítónő megkérdezte tőle, igaz-e, hogy Zsuzsit az intézetből vették ki. „Nem vették, de ha rosszul tanul, odakerülhet” – szölte a válasz. Igencsak eltávolodtak már attól, hogy csecsemőotthonból hozták és sosem hagyják el. Maga Zsuzsa 16 éves korában – amikor súlyos panaszokkal fordultak hozzánk a szülők – úgy emlékszik, hogy annakidején úttöröknyvét keresgélve, iratokból tudta meg, hogy ő örökbefogadott gyerek.

Legjobb, legkönnyebb, letermészetesebb az örökbefogadás tényét az első pillanattól kezdve folyamatosan, nyíltan kimondani. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy folyamatosan beszélni kell róla, hogy minduntalan vissza kell rá térni. Kézenfekvő alkalom a nyílt beszédre, ha a gyerek a szülőkkel visszalátogat a csecsemőotthonba, ahol előzetesen nevelkedett. Azért is fontos ez, mert így kapcsolata marad a saját múltjával, annak színtereivel s azokkal a személyekkel, akikhez kötődött. A gondozónők is boldogok, ha viszontláthatják azokat a gyerekeket, akikért dolgoztak. Kezdetben sűrűbben, később még egy ideig évenként kerülhet sor erre a látogatásra, s arra a rövid, őszinte beszélgetésre, ami ehhez az eseményhez természetes módon hozzátartozik. A csecsemőotthonok szoktak fényképpel illusztrált fejlődési naplót vezetni a gyerekről, ezt átadják az örökbefogadó szülőknek, ezt is lehet olykor elővenni otthon, nem gyakrabban, mint bármely más családban a csecsemőkori fényképeket. Ha a szülőágy mellől történt az örökbefogadás, akkor az első fényképek együttes nézegetése kínálja az alkalmat az első találkozások felidézésére. Őszinte kapcsolatban a gyerek mer beszélni arról, ami foglalkoztatja vagy nyugtalanítja. Tesz fel kérdéseket a terhességről, születésről, szoptatásról, vérszerinti szüleitől és a múlt történéseiről, és a szülőnek nem okoz nagy nehézséget, hogy ezekre a valóságnak megfelelően válaszoljon. A múlt valósága nemcsak abból áll, hogy ki szülte őt, hanem szerves része a múltnak az is, hogy ők, az örökbefogadók mennyire vágytak utána. Mondják el azt is, hogy mennyit gondoltak rá, mennyit beszéltek róla, mennyire várták, hogy végre ott legyen velük. S amint meglátták, megérezték, hogy ő az, akit akartak.

Ha mindenkor nyíltan beszélnek a témáról, akkor nem szükséges felszínen tartani. Ha szeretik egymást, akkor meg is tudnak feledkezni róla és ez jó. De az emlékeket elfojtva, a kérdéseket elhárítva elfelejteni nem jó. Minél tovább halogatjuk a valóság közlését, annál több időt adunk arra, hogy a gyerek fejlődése kóros irányba forduljon.

Ki is vagyok én tulajdonképpen?

A vérszerinti szülők ismeretlen volta a nyílt örökbefogadás mellett is okozhat zökkenőt az én-azonosság (identitás) fejlődésében.

Az én-azonosság problémájának élménye minden gyerek fejlődése folyamán felmerül. Ez az élmény a „Ki is vagyok én tulajdonképpen?” kérdéssel fejezhető ki. Belső vívódások és a környezettel való ütközések mellett, a tizenkettedik életév táján abban is megnyilvánul, hogy a gyerekek kutatnak a származási irataik után, és nyomoznak, vajon nem cserélhették-e el őket véletlenül a kórházban. Aki nem tudja, kiktől származik, azt a „Vajon miféle vér folyik az ereimben?” kérdése is nyugtalanítja.

Csak ártunk a gyerekeknek, ha sötét képet festünk a vérszerinti szüleiről. Ezáltal megterheljük azzal a félelemmel, hogy örökletesen rossz tulajdonságokat, rossz végzetet hordoz.

Legjobb volna valóban semmit sem tudnunk a vérszerinti szülőkről. Akkor meggyőzően tudjuk mondani? „Nem tudjuk mi volt az oka annak, hogy úgy határozott, hogy mások legyenek a szüleid”. Ha tudunk róluk elítélendő dolgokat, próbáljuk a megértés oldaláról nézni, és a gyerek felé is a megértést közvetíteni. Ne mondjuk: „Neked olyan anyád volt, aki téged eldobott.” Inkább: „Nem volt lakása, pénze, egészsége, hogy felneveljen téged.” Ha bűnöző volt: „Biztos azért lett olyanná, mert szerencsétlen sorsa volt.” Tévedés azt hinni, hogy minél több rosszat tud a gyerek a vérszerinti szüleiről, annál hálásabb lesz azoknak, akik helyettük felvállalták a nevelését. Ellenkezőleg: agresszióját gerjeszti, ha olyan dolgokat mondanak neki, amelyek félelmet keltenek benne.

Sok örökbefogadott gyerek szövöget szép ábrándokat a vérszerinti szüleiről. Találkoztam olyan örökbefogadott serdülő lánnyal, aki az utcán minden szép nőben a szülőanyját kereste, és egyszer „biztos” is volt benne, hogy az Ő volt. Fiúval, aki azt mondta kedvenc tanárának, hogy megtalálta a szüleit, akik világjáró artisták. Sokan titokban ábrándoznak, hogy egyszer betoppan értük egy szép, gazdag, előkelő asszony. Ezekre a fantáziákra semmi esetre sem jó durván vagy gúnyosan reagálni. Lehet tapintatosan válaszolni, anélkül, hogy megerősítsük: „Jó ilyeneket képzelni, de hát a valóságban ilyesmi nemigen szokott előfordulni.”

Serdülőkorban sokan szeretnék megkeresni a vérszerinti szüleiket. Nem kell őket ebben megakadályozni. Nincs tudomásunk olyan esetről, hogy ez az örökbefogadótól a vérszerintihez való átpártoláshoz vezetett volna.

Az előzőekben az örökbefogadott gyerekek nevelésének a buktatóira mutattunk rá, s az így kialakuló kép egyoldalúvá sikeredett. Óvodákban és iskolákban nem egy egészségesen fejlődő örökbefogadott gyerekekkel találkozhatunk. Magánéletünkben ismerünk kiegyensúlyozott felnőtteket, közöttük kiemelkedően magas erkölcsi színvonalú, tehetséges és tevékeny embereket is, akiket nem vérszerinti szülők neveltek fel. Akik nevelték őket, igazi szülők voltak; tudták, hogy az érzelmi kapcsolat hatása a fejlődésre fontosabb, mint az örökletes tényezők.

(Megjelent a Fővárosi Pedagógiai Intézet kiadásában, 1992-ben.)

Hoffmann Gertrúd